

Pervîn-i İ'tisâmî'nin Divanında Bülbül İmgesi

The Nightingale's Image in Parvin E'tesami Divan

Saniye Simla ÖZÇELİK¹

ÖZ

Aslı Farsça olan bülbül kelimesi sonradan Arapçaya geçmiş ve Doğu edebiyatlarında güçlü bir imge olarak yerini almıştır. Edebiyatta en yaygın kullanımıyla aşkla yanan ve sevgilisine (güle) ulaşma arzusuyla inleyen bir âşık olarak tasvir edilen bu metafor yüzyıllardır şairler için vazgeçilmez bir ilham kaynağı haline gelmiştir. Nitekim İran edebiyatında da şairlerin divanlarında bülbül ile ilgili mazmunlara sıklıkla yer verdiği görülür. Çalışma konumuzu teşkil eden İran'ın en önemli kadın şairlerinden Pervîn-i İ'tisâmî'nin divanı incelendiğinde manzumelerinde tespit edilen unsurlardan birinin de bülbül imgesi olduğu görülmektedir. İran edebiyatında da sıkça rastlanan bir tema olarak bu manzumelerde bülbül genellikle çalınan âşık figürü şeklinde betimlenmektedir. Karşısında ise genellikle maşuk olarak gül imgesi yer alır; bülbül onun geçici güzelliğine hayran kalır ve vefasızlığından şikâyet eder. Bu imge, yalnızca romantik bir tema bağlamında değerlendirilmekle kalmayıp; şair tarafından, hayatın değişken doğası, zamanın kaçınılmaz akışı, sabır, kayıp ve kader gibi kavramların çok katmanlı bir biçimde yorumlanması ve aktarılması amacıyla da kullanılmaktadır. Bu çerçevede, çalışmamızda ilk önce Pervîn-i İ'tisâmî ve yaşamı hakkında bilgi verildikten sonra şairin divanında yer alan ilgili seçme beyitler üzerinden bülbül imgesinin şiirlerde ele alınış biçimi incelenecek ve buradan yola çıkılarak şairin bakış açısı değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Anahtar kelimeler: Pervîn-i İ'tisâmî, Fars şiiri, Bülbül

ABSTRACT

The Persian word nightingale was later translated into Arabic and became a powerful image in Eastern literature. This metaphor, usually depicted as a lover burning with love and moaning with the desire to reach his beloved (rose), has become an indispensable source of inspiration for poets for centuries. In fact, poets in Iranian literature frequently include nightingale metaphors in their divans. Examining the divan of Parvin E'tesami, one of Iran's most important female poets, which constitutes the subject of our study is examined it is seen that one of the elements identified in her verses is the image of the nightingale. As a common theme in Iranian literature, the nightingale is often depicted as a mad lover. The image of the rose as a lover is usually the opposite of him; the nightingale admires its transient beauty and complains about its unfaithfulness. This image is not only evaluated in the context of a romantic theme but also used by the poet to interpret and convey in a multi-layered way concepts such as the changing nature of life, the inevitable flow of time, patience, loss, and

¹Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Fars Dili ve Edebiyatı Bölümü, Konya, Türkiye

ORCID: S.S.Ö. 0000-0002-4039-672X

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Saniye Simla Özçelik (Dr. Öğr. Üyesi),
Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Fars Dili
ve Edebiyatı Bölümü, Konya, Türkiye
E-posta: saniyesimla@selcuk.edu.tr

Başvuru/Submitted: 10.05.2025

Revizyon Talebi/Revision Requested:
09.08.2025

Son Revizyon/Last Revision Received:
13.08.2025

Kabul/Accepted: 21.08.2025

Atıf/Citation: Özçelik, Saniye Simla. "The Nightingale's Image in Parvin E'tesami Divan." *Şarkiyat Mecmuası - Journal of Oriental Studies* 47 (2025), 355-372.
<https://doi.org/10.26650/jos.1696696>

fate. In this study, we first provide information about Parvin E'tesami and her life. Then, we analyze how the image of the nightingale is handled in poems through selected couplets in the poet's divan and evaluate the poet's point of view.

Keywords: Parvin E'tesami, Persian poetry, Nightingale

Extended Abstract

The Persian word nightingale has been used in Eastern literature throughout history as a powerful literary image with rich and deep meanings. Over time, the word has also been adopted into Arabic and has become an important symbol in many Eastern poetic traditions, especially in Iranian literature. The nightingale most commonly represents a lover consumed by the fire of love yearning to reunite with his beloved rose. This metaphor has been an indispensable source of inspiration for poets throughout the centuries and has appeared in countless works across different regions. Nightingale imagery in Iranian poetry is based on the theme of individual love and is diversified by acquiring mystical, social, and philosophical meanings. The nightingale-rose relationship is one of the fundamental themes of Iranian classical poetry. Here, the nightingale is depicted as a mad lover, while the rose represents both beloved and fleeting beauty. The nightingale's admiration for the rose's fleeting charm and the rose's failure to reciprocate the nightingale's devotion transform the motif into a powerful allegory that speaks to the frustration of love and the tension between devotion and infidelity. However, this metaphor is not limited to romantic meanings; it also emphasizes the transient nature of life, the impatient passage of time, and humanity's helplessness despite inevitable change. Thus, the nightingale theme serves as a multi-layered and multi-dimensional symbol carrying individual, social, and metaphysical meanings.

In this context, the nightingale image is evidently intensely and meaningfully present in the divan of Parvin E'tesami, one of Iran's most important female poets. Parvin interprets this theme both in traditional forms and with her own unique perspective, transforming the nightingale into a voice of love as well as social criticism, conscience, and existential questioning. Parvin's life and literary personality are of great importance in understanding how she uses the nightingale's image.

Born in Tabriz in 1907, Parvin E'tesami moved to Tehran with her family at an early age. Her father, Yusuf E'tesam-al-Molk, was a prominent intellectual with deep knowledge of Persian and Arabic. Parvin grew up in a rich literary and cultural family environment and became acquainted with classical Iranian poetry, Arabic literature, and Western literary texts at an early age. Her education at the American Girls' College gave her a modern worldview while allowing her to maintain her attachment to classical tradition. The balance she struck between these two worlds is reflected in her poetry, which intertwines traditional themes with her time's social and moral issues. She neither completely broke away from tradition nor surrendered unconditionally to modernity. Instead, she developed a poetic language that combines the possibilities of both worlds. In this respect, she uses the past's poetic symbols and adds new layers of meaning to them.

Parvin's Divan is full of examples, especially in the form of odes and debates. The nightingale image emerges as an important theme in these poems. The Nightingale is mostly portrayed as a crazy, passionate, and persistent lover. Opposite him is the beloved, who is depicted as beautiful and transient, like a rose. The nightingale is captivated by the allure of the rose but laments its fleeting and sometimes fickle nature. This allegory not only reflects the turmoil of love in Parvin's poetry but also the transience of life, the impatient passage of time, and the inner struggles that humans endure in this process. In Parvin's hands, the nightingale maze is enriched and expanded in terms of content while remaining faithful to classical patterns in terms of form. In classical poetry, the nightingale is a figure that submits to its fate and suffers unrequited love. However, in Parvin's poems, the nightingale is transformed into a character who sometimes questions, objects, and raises his voice against social injustices. This transformation allows us to define Parvin's identity as an artist who writes poetry with a sense of social and moral responsibility, far from purely esthetic concerns. Parvin's Nightingale is a symbol of both social conscience and love. Its cry is directed not only at the lover but also at the social problems, oppression, and inequalities of the period. In this context Parvin expresses both her individual and social turmoil through this image.

Parvin's poems also deal with the nightingale-rose relationship in the form of debate (mutual conversation). The nightingale and the rose express various emotions, criticisms, and exhortations toward each other in these poems. This dialogic structure gives the poet's poems intellectual and philosophical depth; it creates a stage where thoughts on love, life, justice, and humanity clash. In this way, the nightingale becomes not only an emotional figure describing love but also a multifaceted metaphor that deals with the existential and social dimensions of the human being. The nightingale image remains a cornerstone of Iranian literature and the Eastern poetic tradition. Parvin E'tesami's contribution to this tradition stems from her successful blending of classical and modern elements. In her poetry, the nightingale's voice is heard in various settings, from the depths of the garden of love to public squares. This is an important example of the vitality and universality of the nightingale mazm.

Another important function of the nightingale image in Parvin's poems is didactic. Parvin uses the nightingale to teach young people and society values such as virtue, patience, and justice. In this context, the nightingale plays the roles of a teacher, a guide, and sometimes a critic. This aspect of the poet demonstrates that she writes poetry not only with literary esthetics but also with moral responsibility.

In conclusion, the nightingale image has a long history in Eastern literature as a symbol of love, suffering, and the search for truth. Parvin E'tesami, on the other hand, has enriched this trope both formally and contextually and has earned a permanent place in modern Iranian poetry. Thus, the nightingale has become an important part of contemporary literature with new meanings and functions in Parvin's poems, and it continues to exist as one of the most deeply rooted images of the Eastern poetic tradition.

Giriş

Şiir, insan ruhunun en derin duygularını semboller aracılığıyla ifade eden sanatsal bir dildir; bu dilin en zarif ve en anlam yüklü imgelerinden biri ise hiç şüphesiz bülbüldür. Klasik şiirde bülbül yalnızca bir kuş değil aynı zamanda aşkın sözcüsü, acının sesi ve güzelliğe duyulan özlemin sembolüdür. Özellikle gül ile kurulan metaforik birliktelik bülbülün şairin ruhuyla özdeşleştiği aşk uğruna feryat eden yanıp tutuşan bir figüre dönüştüğü derin anlam düzlemlerini ortaya çıkarır.

Aslı Farsça olan bülbül kelimesi sonradan Arapçaya da geçmiştir. Bülbül için andelîb ve hezârdan kelimelerinin yanı sıra sesinin güzelliği nedeniyle hezâr-destân (bin bir türlü hikâye anlatan), hoş-hân (güzel okuyan), hoşgû (güzel söyleyen) ve hoş-âheng (güzel sesli) gibi ifadeler de kullanılmaktadır.¹

Bülbül veya “hezâr” ve “hezâr-destân” (Ar. ‘andelîb) gönülleri okşayan sesi ve ahenkli ezgileri nedeniyle en eski zamanlardan beri edebiyatta özellikle Şark edebiyatında ve bilhassa Fars edebiyatında özel bir yere sahiptir. Aristofanes’ten² günümüze kadar bülbül ezgilerinin hecelerle çözümlenmesine çalışılmış bir sonuç elde edilememiştir. Güzel sesli, güzel ezgili, tatlı nefesli, ateş nefesli, ateş dilli, ateş ezgili, renkli ezgili, yüksek sesli, şuh dilli, isyankâr, dertsiz, talihsiz, sevgili, inleyen gibi vasıflarıyla bilinmiştir.

Klasik Fars edebiyatında “bülbül-âsâ” (bülbül gibi), “bülbül-zebân” (bülbül dilli, tatlı dilli), bülbül-sühan (bülbül sözlü), “bülbül-figân” (bülbül gibi inleyen), “bülbüleik” (bülbülceğiz), “bülbül-nevâ” (bülbül sesli) gibi birleşik yapılar da sıklıkla karşımıza çıkan bülbül motifi Rûdekî-yi Semerkandî, Firdevsî-i Tûsî, Esedî-i Tûsî, Nâsır-ı Hüsrev, Hâkanî-i Şîrvânî, Nizâmî-i Gencevî, Sadî-i Şîrâzî, Hâfız-ı Şîrâzî gibi ileri gelen klasik şiir temsilcileri tarafından sıklıkla kullanılmıştır.³

1. Pervîn-i İ'tisâmî'nin Hayatı

İran’ın en önemli çağdaş kadın şairlerinden biri olan Pervîn-i İ'tisâmî, 1907 yılında Tebriz’de dünyaya geldi. Çocukluğundan itibaren kısa ömrünün çoğunu Tahran’da geçirdi. Arap ve Fars edebiyatına dair ilk bilgilerinin babası Mirzâ Yûsuf Hân İ'tisâmî'nin yanında öğrendi ve gençlik yıllarından itibaren şiir yazmaya başladı.⁴

Eğitimi Amerikan Koleji’nde tamamlayan Pervîn 1924 yılında 18 yaşında mezun oldu.⁵ 1934 yılında amcasının oğluya evlendi fakat bu evlilik anlaşmazlıklar yüzünden kısa bir süre

1 Cemal Kurnaz, “Bülbül”, *DİA*, c. VI, (İstanbul: TDV, 1992), 485-486.

2 Aristofanes (MÖ 446-386), eski Yunan komedyasının önde gelen temsilcilerindendir; eserlerinde toplumsal ve siyasal eleştiriyi ustalıkla hicivle harmanlamıştır. Aristophanes, *The Wasps The Poet and The Women The Frogs*, çev. David Barrett, (Canada: Penguin Books, 1964), 9-11.

3 Ali Ekber Dihhudâ, “Pervîn-i İ'tisâmî”, *Lugatnâme-yi Dihhudâ*, c. IV, (Tahran: Danişgâh-ı Tahran, 1377 hş.), 4947-4948.

4 Dihhudâ, “Pervîn-i İ'tisâmî”, 5576; Hasan Ali Muhammedî, *Ez Bahâr Ta Şehriyâr*; (Tahran: 1373hş.), 1: 405; Yakûb Ajend, *Edebiyyât-i Novîn-i İrân*, (Tahran: Emir Kebir, 1363hş.), 109; Zebîhullah Safâ, *Genc-i Sohen*, (Tahran, Dânişgâh-ı Tahran: 1340 hş.), 289.

5 Dâryûş Sabûr, *Ber-Kerân-ı bî kerân: Nigâhi be Şi'r-i Muasır-ı Farsi*, (Tahran: Suhan, 1382 hş.), 152.

sonra ayrılıkla sonuçlandı.⁶ Bu olayın yansımaları şiirlerinde pek görülmemektedir. Pervîn'in ilk şiirleri babasının yayımladığı *Bahâr* dergisinde yer almış zamanla şiirlerinin farklı dergilerde de yayımlanmasıyla birlikte edebiyat çevrelerinin ilgisini ve beğenisini kazanmaya başlamıştır.⁷ Divanı ise ilk olarak 1935 yılında Melikü'sh-Şuarâ Bahâr'ın yazdığı önsözle yayımlanmış olup 5 binden fazla şiir içermektedir.⁸ Divanının yayımlanmasının ardından Pervîn'in şöhreti artmış ve 1936 yılında Kültür Bakanlığı tarafından kendisine bilimsel üçüncülük derecesi nişanı verilmiş ancak Pervîn bu nişanı kabul etmemiştir.⁹

Pervîn 5 Nisan 1941'de daha 34 yaşında iken yakalandığı tifodan dolayı vefat etmiş Kum şehrindeki aile mezarlığında babasının yanına defnedilmiştir. Bu dönemde oldukça meşhur olan şair için ülkenin dört bir yanında taziye merasimleri düzenlenmiş olup bu merasimler arasında en önemlisi 15 Mayıs 1941 tarihinde "Encümen-i Danişverân" tarafından gerçekleştirilen anma töreni olmuştur.¹⁰

Pervîn'in babası Öm Meşrutiyet döneminin ünlü özgürlükçü yazar ve düşünürlerinden biri olan ve Fransızca ve Arapçadan yaptığı çevirilerle tanınan edebiyatçı ve gazeteci Yûsuf İ'tisâmî'dir.¹¹

Baba evi aynı zamanda dönemin ilim ve edebiyat dünyasının önde gelen isimlerinin bir araya geldiği bir dernek yeri konumundaydı. Böylesine zengin ve entelektüel bir ortam da doğal olarak Pervîn'in edebî zevkinin ve dehasının gelişip olgunlaşmasında önemli bir rol oynamıştır.¹² Pervîn kendi şiirsel tablolarını oluştururken klasik İran şairlerinin eserlerinden olduğu kadar babasının Batılı yazarlardan yaptığı çevirilerden de büyük ölçüde etkilenmiştir. Bu çeviriler arasında Victor Hugo, Heinrich Heine, Alfieri, Walt Whitman ve Leopardi gibi Fransız, Alman, İngiliz, İtalyan ve Amerikalı şairlerin eserleri yer almaktadır. Bu şiirlerin bazısı örneğin İngiliz şair Smith'in "Bir Mısır Mumyası" kıtası Pervîn tarafından manzum olarak yeniden şiirleştirilmiştir.¹³

Şiir kalıbı olarak Pervîn en çok hikâye anlatımına uygu düşen kıta, mesnevi ve kaside formlarını tercih etmiştir. Ölümünden kısa bir süre sonra 1360 hş./1941 yılında kardeşi Ebu'l-Feth İ'tisâmî tarafından 58 şiir daha eklenerek divanının ikinci neşri yayımlanmıştır.

2. Pervîn-i İ'tisâmî'nin Şiir Tarzı

Fars edebiyatının modernleşme sürecinin ilk evresi (1921-1941) en tipik şekliyle Pervîn'in şiirlerinde görüldüğü gibi geleneksel şiirden sıyrılma öncelikle mazmunların seçiminde kendini

6 Muhammed Cafer Yâhakkî, *Çun Sebû-yi Teşne (Edebiyyât-i Muâsir-i İrân)*, (Tahran: Cami, 1375hş.),163.

7 Nimet Yıldırım, "Pervîn-i İ'tisâmî ve Şiiri", *Doğu Esintileri* 11 (2019), 1-60.

8 Abdülhuseyn Zerrinküb, *Defter-i Eyyâm*, (Tahran: İlmi, 1374hş.), 54. Yahya Aryenpûr, *Ez Nimâ Tâ Rûzgâr-i Mâ*, (Tahran: Zevvar, 1382 hş.), 540.

9 Osman Aslanoğlu "Pervîn-i İ'tisâmî Divanı'nın Tahlili", (Doktora tezi, Atatürk Üniversitesi, 2014), 5.

10 Ajend, *Edebiyyât-i Novîn-i İrân*, 181.

11 Saime İnal Savi, "Pervîn-i İ'tisâmî", DİA, c. XXXIV, (İstanbul: TDV, 2007), 246-247.; Pervîn-i İ'tisâmî, *Divân-i Pervîn-i İ'tisâmî*, (Tahran: Katre, 1381hş.),18.

12 İ'tisâmî, *Divân-i Pervîn-i İ'tisâmî*, 18.

13 İ'tisâmî, *Divân-i Pervîn-i İ'tisâmî*, 20.

göstermeye başlamış; bu dönemde mazlumlar ve ezilenlerle duygudaşlık, zorluk, yoksulluk ve felaket gibi sıkça işlenen sosyal temalar ön plana çıkmıştır.¹⁴ Bu dönemin en ünlü şairi olan Pervîn-i İ'tisâmî genç nesilden olması nedeniyle eserlerinde Meşrutiyet Devrimi'nin izlerini taşımamış ve dönemin teorik tartışmalarından bütünüyle uzak kalmıştır. O şiirlerini daha yalın bir dille yazsa da eski şiir geleneğine bağlı kalmış ve bilinçli bir şekilde “eski sanat’ı” taklit etmiştir. Yoksul sınıfın fakirlik ve mutsuzluğuna duyarlı olmakla birlikte erken yaşta vefat etmesi nedeniyle bu acıları derinlemesine irdelemekten ve çare arayışına yönelmekten uzak kalmış; melankolik duyguların ötesine geçememiştir.¹⁵

Genellikle Pervîn'in şiirlerinin teması yoksullarla zenginler arasında mücadele, eşitsizliklere ve sosyal zulümlere karşı itiraz gibi sosyal meselelerden oluşmakla birlikte nadiren kendisi hakkında yazdığı şiir gibi “kişisel” denebilecek şiirleri de bulunmaktadır.¹⁶

Onun şiirinde kadın ve kişisel meseleler pek fazla yer almaz. Felsefi kamplaşmadan ve ideolojik propagandadan uzaktır ve sadece yeni fikirlerin tebliğini amaç edinir. Sanattan beklentisi ahlaki ve toplumsal reformdan ibarettir. Şiirlerinin teması genellikle ezilenlerin haklarını savunmak, emekçilerin ve mutsuzların dertlerine ortak olmak ekseninde şekillenir. Pervîn tarz olarak eski üstatların şiir dairesinin dışına çıkmamış eski tarz ve yöntemi devam ettirmiştir. Onun en büyük ustalığı da yeni fikir ve inanışları alışımlı eski kalıplarla ve aruz ölçüsüyle sağlıklı bir şekilde ifade edebilmesinde yatar.¹⁷

Melikü'ş-Şuarâ Bahâr, şairin divanına yazdığı mukaddimede şiirinin iki farklı tarzın birleşiminden oluştuğunu ifade eder:

“Birisî Horasan şairlerinin özellikle Nâsır-ı Hüsrev'in tarzı diğeri ise Irak ve Fars şairlerinin özellikle Şeyh Muslihiddin Sadî'nin tarzıdır. Semantik olarak ise hakîmler ve ariflerin düşünce ve tasavvurları arasında yer alır. Tüm bunlar da bugünkü çağa özgü daha çok bir gerçek arayışı ve anlamın somutlaştırılmasına dayalı özgün bir tarz ve üslupla şekillenmiş belirgin bir yöntem ortaya koymuştur.”¹⁸

Ahmedî-yî Givî, Pervîn'in lafız, anlam, fikir ve mesaj açısından yalınlık, akıcılık ve sağlamlık özelliklerini Horasan tarzından, belagatını ise Irak tarzından aldığını belirtmiş; yeni mesajlarını, duygularını ve düşüncelerini ise tam bir ustalıkla eski kalıplara döküldüğünü vurgulamış ve eserlerinin Fars dilinin en iyi sembolik şiir örnekleri olduğunu ileri sürmüştür.¹⁹

Pervîn şiirlerinin büyük bir kısmını Kuzeybatı İran'ın (Azerbaycan ve Irak şairlerinin) anlatıcılık geleneğinde olduğu gibi hikâye tarzında ve genellikle münazara yöntemiyle yazmıştır.²⁰ Pervîn'in kıssalarında teşhis sanatıyla canlı ve cansız varlıklar arasında bir münazara yapılmakta

14 Ajend, *Edebiyyât-i Novîn-i İrân*, 49.

15 Ebu'l Feth İ'tisâmî, *Mecmu'â-i Makâlât ve Kıta 'at-ı Eş'âr ki be Münasebet-i Derguzeşt ve Evvelin Sal-i Vefat-i Hanım-ı Pervîn-i İ'tisâmî*, (Tahran: Ferdin, 1381 hş.), 65.; Ajend, *Edebiyyât-i Novîn-i İrân*, 58.

16 Ajend, *Edebiyyât-i Novîn-i İrân*, 109.

17 Aryenpûr, *Ez Nîmâ Tâ Rûzgâr-i Mâ*, 541.

18 İ'tisâmî, *Dîvân-i Pervîn-i İ'tisâmî*, 41.

19 İ'tisâmî, *Dîvân-i Pervîn-i İ'tisâmî*, 21.

20 İ'tisâmî, *Dîvân-i Pervîn-i İ'tisâmî*, 42.; Aryenpûr, *Ez Nîmâ Tâ Rûzgâr-i Mâ*, 542.

ve bu münazaralardan etik ve didaktik sonuçlar çıkarılmaktadır.²¹

Ahmedî-yi Givî, Pervîn'in Fars edebiyatındaki konumunu "İran'ın -en azından aruz ve geleneksel şiirde- en büyük kadın şairi; en büyük kıta ile en büyük münazara şairi" olarak tanımlamıştır.²² Onun kıtaları nicelik ve nitelik olarak Nâsır-ı Hüsrev, Enverî, Sa'dî, ve Câmî gibi büyük kıta yazarlarından ileridedir ve münazara (soru-cevap) sanatında da toplam 112 parça ile bu alanda en çok eser veren şair olarak öne çıkmaktadır.

Yakûb Ajend ise Pervîn'in şiirlerinin göz alıcı özelliklerini şu şekilde özetler:

"Birincisi; eserlerinde Fars şiirinde sıklıkla işlenen ayyaşlık ve aşk temalarına yer vermemiştir. Yurttaşlarına akıllıca, temiz ve mutlu bir yaşam sürmenin yol haritasını nasıl izleyeceklerini öğretme meselesi üzerinde yoğunlaşmıştır."

"İkincisi; kendi hemcinslerinin durumunu iyileştirmek için kalemını pek kullanmamıştır. Sadece Rıza Şah'ın 1314/1936 yılındaki zorunlu başörtüsü açma fermanı yürürlüğe girince "Genc-i İffet" şiiriyle duygularını kısıtlı bir şekilde ifade etmiştir."

"Üçüncüsü; münazara onun en favori şiir formu sayılırdı. Bu münazara şiirlerinde başarılı olduğunu kabul etmekle birlikte birçok münazara şiirinin yorucu olduğunu da söylemek gerekir."

"Dördüncüsü; didaktik şiirlerinde insanları sevgiye, insan severliğe ve temiz kalpliliğe çağırılmaktadır çünkü kalıcı olanın iyilik olduğunu düşünmektedir. Ona göre Pervîn'in şiiri eski şiirin "akıl ve öğüt" yaklaşımıyla güncel sorunlara karşı tepkinin birleşiminden doğmuştur ve genelde Batılı edebiyatın etkisiyle Romantizm örtüsünü de taşımaktadır. Bütün yenilikleriyle ve toplumsal duyarlılığıyla birlikte Pervîn, Melikü's-şuarâ Bahâr, Ferruhî-yi Sîstânî, Ârif-i Kazvîni gibi geleneksel ekolün ve neo-klasik şiirin son büyük temsilcileri arasında yer almaktadır."²³

3. Pervîn-i İ'tisâmî'nin Şiirlerinde Bülbül İmgesi

Pervîn-i İ'tisâmî 14 farklı kıta, kaside ve gazelinde bülbül imgesini kullanmıştır. Pervîn şiirlerinin çoğunda olduğu gibi bu mesnevi ve kıtalarda da münazara sanatına sıklıkla yer vermiş bülbülün karşısında genellikle gül imgesini kullanmıştır. "Kusursuz Gül", "Gerçek ve Mecaz", "Bugün ve Yarın" gibi kıtalarda münazaranın baş kahramanı bülbül iken kimi mesnevilerinde de mazmun gereği bülbül imgesine yer vermiştir.

Ahmedî-yi Givî tarafından yayımlanmış olan Pervîn-i İ'tisâmî Divanı (Tahran, 1381 hş.) içerisinde yer alan aşağıdaki manzumeler bu çalışmada inceleme konusu yapılmıştır: "Kusursuz Gül" (s. 64-65), "Gerçek ve Mecaz" (s. 83-84), "Bugün ve Yarın" (s. 89-90), "İki Dert Ortağı" (s. 97-98), "Faydasız Ağlayış" (s. 98-99), "Yârin Yüzü Olmadan" (s. 107), "Alınyazısı" (s. 164-166), "Arzulu Çocuk" (s. 184-185), "Kar ve Bostan" (s. 188-189), "Gülün Mesajı" (s. 206-207), "Bülbül ile Karınca" (s. 229-231), "Kızıl Gül" (s. 289-291), "Gül ve Şebnem" (s. 291), "Birliktelik Sevdası" (s. 296-297).

21 Aryenpûr, *Ez Nimâ Tâ Rûzgâr-i Mâ*, 543.

22 İ'tisâmî, *Dîvân-i Pervîn-i İ'tisâmî*, 22.

23 Ajend, *Edebiyyât-i Novîn-i İrân*, 180.

3.1. “Gol-i Bî-Ayb” [Kusursuz Gül]

کاین همه خار به گرد تو چراست
همنشین بودن با خار خطاست
هر که نزدیک تو آید رسواست
خار دیدیم همی از چپ و راست²⁴

بلبلی گفت سحر با گل سرخ
گل خوشبوی و نکویی چو تو را
هر که پیوند تو جوید خوار است
ما تو را سیر ندیدیم دمی

Bir bülbül sabahleyin kızıl güle “Bunca diken senin çevrende ne içindir?

Senin gibi hoş kokulu ve güzel bir gülün dikenle oturması hatadır.

Her kim seninle bağ kurmak isterse, aşağılanır; her kim sana yaklaşırsa, rezil olur.

Biz seni bir an olsun doya doya görmedik, sürekli sağında solunda diken gördük” dedi.

“Kusursuz Gül” başlıklı 26 beyitlik bu kıta bir bülbül ile gülün arasında münazara şeklinde yazılmıştır. Bülbül gülün bunca güzelliğine rağmen neden dikenlerle çevrili olduğunu sorgular ve dikenle haşır neşir olmayı ona yakıştıramadığını ifade eder. Gül ise güzelliğinin geçici olduğunu dikenin de varlığının bir hikmeti bulunduğunu her gülün kusurlu, kusursuz olanın ise yalnızca Tanrı olduğunu dile getirir.

3.2. “Hakikat ve Mecâz” [Gerçek ve Mecaz]

که جمال تو چراغ چمن است
رخ من شاهد هر انجمن است
کیست آن کس که هوا خواه من است
چو گه شام بیائی، کفن است²⁵

بلبلی شایسته می گفت به گل
گفت، امروز که زیبا و خوشم
چونکه فردا شد و پژمرده شدم
این پیرهن دلکش من

Âşık bir bülbül güle, “Senin güzelliğin çimenin kandilidir” diyordu.

Gül “Bugün güzel ve hoşum, yüzüm her meclisin gözdesidir;

Ama yarın solduğumda, artık güzel olmadığımı, kim benimle ilgilenir?

Bu bedenimdeki güzel görünen gömlek, gece vakti geldiğinde bana kefen olur” dedi.

Bu 9 beyitten oluşan kıta yine gül ile bülbül arasında bir münazara şeklinde kaleme alınmıştır. Âşık bülbül güle güzelliğinin çimenin kandili olduğunu ifade eder. Gül ise bu güzelliğin geçici olduğunu belirterek üzerinde taşıdığı güzel elbisenin akşam vakti kefene dönüşeceğini dile getirir. Her yerin selvi, çiçek ve yaseminle dolu olduğunu söyleyerek gerçek aşkın pratikte görülmesi gerektiğini vurgular ve mecaz ile hakikatin ayırt edilmesine dikkat çeker.

24 İ'tisâmî, *Divân-i Pervîn-i İ'tisâmî*, 64-65.

25 İ'tisâmî, *Divân-i Pervîn-i İ'tisâmî*, 83-84.

3.3. “İmrûz u Ferdâ” [Bugün ve Yarın]

بلبل آهسته به گل گفت شیبی
من به پیوند تو یک رای شدم
گفت فردا به گلستان باز آی
گر که منظور تو زیبایی ماست
که از تو تمنای هست
گر ترا نیز چنین رایی هست
تا ببینی چه تماشائی هست
هر طرف چهره‌ی زیبایی هست²⁶

*Bir gece bülbül yavaşıca güle, “Senden bir temennim var,
Eğer senin de böyle bir niyetin varsa, seninle birleşmeye karar verdim” dedi.
Gül “Yarın gül bahçesine yine gel, seyredilmeye değer ne manzaralar var göresin,
Eğer muradın bizim güzelliğimiz ise her tarafta güzel yüz vardır” dedi.*

“Bugün ve Yarın” başlığını taşıyan 12 beyitlik bu kıta da yine bülbül ile gül arasında bir diyalog biçiminde yazılmıştır. Bülbül güle kavuşma temennisini dile getirince gül ona amacının güzellik olması durumunda her tarafta güzellerin bulunduğunu söyler. Basiret gözü varsa gizli sırrı görmesini bugünden söz ederken yarının da var olduğundan haberdar olması gerektiğini hatırlatır.

3.4. “Do Hemderd” [İki Dert Ortağı]

بلبلی گفت به کنج قفسی
آخر این فتنه، سیه کاری کیست
که مرا دیده بسیم و زر نیست
طوطی از قفس دیگر گفت
که چنین روز مرا باور نیست
گر که کار فلک اخضر نیست
قسمم گر زر و سیم است چه فرق
چه توان کرد، ره دیگر نیست²⁷

*Bir kafesin köşesinde bir bülbül, “Böyle bir güne inanasım yok,
Eğer bu işler kaderin suçu değilse, bu karışıklığım sebebi kimdir?
Kafesim altından mı ve gümüşten mi ne fark eder; çünkü benim gözümde altın
ve gümüşün bir değeri yok” dedi.
Papağan başka bir kafesten “Ne yapılabilir ki, başka bir yol yok” diye cevap verdi.*

23 beyitten oluşan “İki Dert Ortağı” başlıklı bu mesnevîde kafeste olan bir bülbül ile diğer bir kafeste bulunan bir papağan arasındaki münazara anlatılır. Bülbül kafesteki durumundan şikayet eder ve kafesinin altından mı yoksa gümüşten mi olduğunun farketmediğini belirtir. Suçsuz yere hapsedildiğinden ve ayrılıktan yakınır. Papağan ona kaderine razı olmayı ve sabretmeyi tavsiye eder. Ona göre herkes kazaya kadere uymalıdır. Kafesin de yeri geldiğinde hayalde çimen gibi tasavvur edilebileceğine inanır.

26 İ'tisâmî, *Dîvân-i Pervîn-i İ'tisâmî*, 89-90.

27 İ'tisâmî, *Dîvân-i Pervîn-i İ'tisâmî*, 97-98.

3.5. “Giry-e Bî-sûd” [Faydasız Ağlayış]

دید و گفتم این چهره جای اشک نیست
دوش خندیدم بلبل گریست
گریه‌ی بلبل، ندانستم ز چیست
آنکه عمر جاودانی داشت، کیست؟²⁸

باغبانی قطره ای بر برگ گل
گفت 'من خندیده ام تا زاده ام
خنده‌ی ما را، حکایت روشن است
لحظه‌ای خوش بوده‌ایم و رفته‌ایم

*Bir bahçıvan gül yaprağının üzerinde bir damla gördü ve “Bu yüz gözyaşı yeri değildir” dedi.
Gül “Ben doğduğumdan beri hep gülerim de dün gece bülbül benim gülüşümden ağlamaya başladı.
Benim gülüşümün sebebi bellidir ama bülbülün ağlamasının nedenini anlayamadım” dedi.
Bir an mutlu olduk ve geçip gittik, ebedî bir ömre sahip olan kim var ki?*

Bahçıvanla gül arasında bir münazarayı içeren 9 beyitten oluşan “Faydasız Ağlayış” kıtasında bir bahçıvan gülün yaprağında bir damla görünce bu simada gözyaşına mahal olmadığını söyler. Gül doğduğundan beri hep güldüğünü ancak dün bülbülün onun gülüşünden dolayı ağlamaya başladığını belirtir. Kendi gülüşünün hayatın zorluklarının nedenini bilememekten kaynaklandığını ancak bülbülün neden ağladığını anlayamadığını ifade eder. Ayrıca ömrün ister bir gün ister ise yüz yıl sürsün sonunda biteceğini belirtir. Başucunda diken olsa da mutlu olduğunu çünkü kendisi için korku ve ümit fırsatının bulunmadığını bugünün var olduğunu ama ertesi günün olmayacağını dile getirir.

3.6. “Bî-rûy-ı Dûst” [Yârin Yüzü Olmadan]

سوز و گداز شمع و من و دل اثر نداشت
بار دگر امید رهایی مگر نداشت
آمد طیب بر سر بیمار خویش، لیک
می‌دید شعله در سر و پروای سر نداشت²⁹

بی روی دوست دوش شب ما سحر نداشت
دی بلبلی گلی ز قفس دید و جان فشاند
فرصت گذشته بود و مداوا ثمر نداشت
پروانه جز بشوق در آتش نمی‌گذاخت

*Yârin yüzü olmadan dün gece bizim gecemizin sabahı yoktu, mumla benim ve kalbimin yanıp
yakulmasının yararı yoktu.
Dün bir kafesten bülbül, bir gülü görüp canını verdi, yoksa artık kurtuluş ümidi mi yoktu.
Hekim hastasının başına geldi ama zaman geçmişti ve tedavi işe yaramadı.
Pervane (kelebek), yalnızca aşkla ateşe yanardı, başının üstünde alevi görse de başını umursamazdı.*

“Yârin Yüzü Olmadan” diye çevirebileceğimiz 10 beyitlik bu gazelde şair sevgilinin yüzünü göremediği için gecenin sabah olmadığını mumun yanmasının gönlünün yakarmasının etkisiz olduğunu ifade eder. Hekime benzettiği sevgili geldiğinde artık zamanın geçtiğini ve tedavinin sonuçsuz kaldığını belirtir. Dün bir bülbülün kafesten bir gülü görüp canını verdiğini çünkü artık kurtuluşa dair bir ümidinin kalmadığını söyler. Şair ise bu durumu alevleri göre göre şevkle ateşte yanmaktan çekinmeyen keleşin hâline benzetir.

28 İ'tisâmî, *Divân-i Pervîn-i İ'tisâmî*, 98-99.

29 İ'tisâmî, *Divân-i Pervîn-i İ'tisâmî*, 107.

3.7. “Sernevişt” [Alınyazısı]

که چند بایدت این گونه زیست سرگردان
چو بلبلان به کدامین چمن پریدی؟ هان
ز من بکس نرسیدست هیچگونه زیان
برای همچو منی، شور هزار شد شایان³⁰

به جغد گفت شبانگاه طوطی از سر خشم
چو طوطیان چه سخن گفتی و شنیدی؟ هین
جواب داد که بر خیره، شوم خواندم
فروغ چهر گل، آن به که بلبلان بینند

Geceleyn papağan hiddetle baykuşa “Ne zamana dek böyle avare yaşayacaksın?” diye sordu. Sen papağanlar gibi hangi sözü söyledin ve işittin? Bülbüller gibi hangi çimene doğru uçtun? Baykuş “Boş yere bana uğursuz derler, oysa ben kimseye hiçbir şekilde zarar vermedim. Gül yüzünü bülbüller görürse iyi olur, benim için ise çoraklıklar layık görüldü” dedi.

“Alınyazısı” başlıklı ve 47 beyitten oluşan bu kıta teşhis ve münazara sanatları kullanılarak kuşlar arasında geçen bir diyalog şeklinde yazılmıştır. Bu diyalogda papağan baykuşu münzevi bir yaşam sürmesi nedeniyle azarlar ve kendisinin tatlı dili sayesinde değer gördüğünü dile getirir. Ona papağanlar gibi hangi sözü söyleyip işittiğini ya da bülbüller gibi hangi çimenlikte uçtuğunu sorar. Baykuş ise kimseye bir zararı olmadığı hâlde uğursuz sayılmasından yakınarak diğer kuşlardan farklı olduğu için inzivaya mahkûm olduğunu ifade eder. Çimenlikte bülbül nağmesinin güzel olduğunu ancak kendisinin kıymet görmediğini söyler.

Baykuş kendi kaderine razı olduğunu mutlulukların geçici olduğunu ve papağanın da bir hafta boyunca susarsa bu nimetlerden mahrum kalacağını ileri sürer. Şair hayatın zulümle dolu olduğunu insanı acıyla öldürdüğünü ve ona çare sunmadığını düşünmektedir.

3.8. “Kûdek-i Ârzûmend” [Arzulu Çocuk]

مانیم ما همیشه به تاریک خانه ای
در سعی و رنج ساختن آشیانه ای
تا کرد سوی گل نگه عاشقانه ای
در دست روزگار، بود تازیانه ای³¹

دی مرغی به مادر خود گفت تا به چند
من عمر خویش، چون تو نخواهم تباه کرد
بنگر به بلبل از ستم باغبان چه رفت
هر کس که توسنی کند، او را کنند رام

Dün bir kuşçağız annesine “Ne zamana kadar biz hep karanlık bir evde kalacağız? Ben ömrümü senin gibi bir yuva yapmakla karartmam” dedi. Bülbüle baksana, güle doğru bir kez aşıkça bir bakış attı diye bahçıvanın zulmünden neler çekti. Devranın elinde bir kamçı vardır, her kim başına buyrukluğ ederse onu zapt eder.

“Arzulu Çocuk” başlıklı ve 16 beyitten oluşan bu kıta teşhis ve münazara sanatlarına dayalı olarak kurgulanmıştır. Bir kuş yavrusu annesine neden karanlık bir damda kaldıklarını sorar ve uçabildiğinde ömrünü bir yuva kurmak için harcamak yerine her yeri dolaşmaya adayacağını söyler. Annesi ise bu sözlere gülererek yavrusunu dışarıdaki tehlikeler ve tuzaklar konusunda uyarır. Ona bahçıvanın zulmünden çok çeken bülbülü hatırlatır ve bülbülün yalnızca güle aşıkça bir bakış attığı için başına gelenleri anlatır.

30 İ'tisâmî, *Divân-i Pervîn-i İ'tisâmî*, 164-166.

31 İ'tisâmî, *Divân-i Pervîn-i İ'tisâmî*, 184-185.

Yuvanın huzur ve güvenliğini vurgulayan anne devranın elinde bir kamçı bulunduğunu ve isyankârları yola getirdiğini belirtir. Ayrıca tamahkârlığın dizginsiz bir küheylan gibi insanı helake sürükleyebileceğini ifade ederek yavrusunu temkinli olmaya çağırır.

3.9. “Berf u Bûstân” [Kar ve Bostan]

که ما را چند حیران می گذاری؟ به ماه دی گلستان گفت با برف
به بلبل داستان دوستاری به گل گفتم رموز دلفریبی
فرا گیرند درس کامکاری ز من، گلهای نوروزی شب و روز
که ایمن باشی از باز شکاری³² به بلبل گفتم اندر لانه بنشین

Ocak ayında gül bahçesi kara “Ne zamana dek bizi avare bırakacaksın?” diye sordu.

Güle gönül çelme sırlarını, bülbüle sevgi hikayesini anlattım.

Gece gündüz yeni baharın çiçekleri benden mutluluğun dersini aldılar.

Bülbüle, “Avcı şahinden güvende kalmak için yuvanda otur” dedim.

“Kar ve Bostan” başlıklı 39 beyitten oluşan bu kıtada gül bahçesi ile kar arasında geçen bir münazara ele alınmıştır. Gül bahçesi her yeri kefen gibi sardığı gerekçesiyle kara itiraz eder ve binlerce açmamış çiçeği yok ettiği için ondan şikâyet eder. Kar ise toprağın kalbinde saklı olan binlerce sırrı koruduğunu baharın kendisinden doğduğunu ve ağaçlarla bitkilere öğretmenlik yaptığını öne sürer. Güle gönül çelme sırlarını bülbüle ise sevgi hikâyelerini kendisinin anlattığını belirtir. Ayrıca bülbüle avcı şahinden güvende kalması için yuvasında oturmasını tavsiye ettiğini ifade eder.

Baharın sıcaklığının kendi soğukluğundan kaynaklandığını ve içinde barındırdığı suyla doğaya hayat verdiğini dile getirerek kendisinin yok edici değil aksine doğanın döngüsünü sağlayan bir güç olduğunu savunur.

3.10. “Peyâm-ı Gol” [Gülün Mesajı]

که رازی که گویم به بلبل بگویی به آب روان گفت گل کز تو خواهم
نیابی مرا، گر چه عمری بجویی بگفتا به جوی آب رفته نیاید
به امید من هرگز این ره نبویی پیامی که داری به پیک دگر ده
چو پژمرده گشتی تو، دیگر نروئی³³ من از جوی چون بگذرم برنگردم

Gül, akarsuya “Sana söyleyeceğim sırrı bülbüle söylemeni rica ederim” dedi.

Akarsu “Akan su geri gelmez, bir ömür de arasan beni bulamazsın,

Mesajını başka bir ulakla ilet, benim ümidimle bu yolu kat edemezsin,

Ben dereden geçince geriye dönmem, sen de solunca bir daha bitemezsin” dedi.

14 beyitten oluşan bu kıta çiçek ile akarsu arasında geçen bir münazara şeklinde yazılmıştır. Gül akarsudan bülbüle bir sır iletmesini ve varsa onun da mesajını geri getirmesini ister.

32 İ'tisâmî, *Divân-i Pervîn-i İ'tisâmî*, 188-189.

33 İ'tisâmî, *Divân-i Pervîn-i İ'tisâmî*, 206-207.

Bülbülün yolunu gözlediğini yarın gelip kokusunu almasını beklediğini dile getirir. Ancak akarsu akan suyun geri dönmeyeceğini bir ömür boyunca arasa bile kendisini bulamayacağını söyler. Mesajını başka bir ulakla iletmesini önerir ve nehir yatağını geçtikten sonra bir daha geri dönmeyeceğini tıpkı gülün solduğunda bir daha açamayacağı gibi giden şeylerin geri gelmeyeceğini ifade eder.

Akarsu güle bugün yaşayacağı şeyleri yarına bırakmamasını tavsiye eder. Ona şu anda nehir yatağında akan bir su gibi olduğunu tıpkı kendisi gibi bu diyarı mutlu edip akıp gitmesi gerektiğini söyler.

3.11. “Bolbol ve Mûr” [Bülbül ile Karınca]

گشت طربناک به فصل بهار	بلبلی از جلوہ گل بی قرار
رقص کنان بال و پری برفشانند	در چمن آمد غزلی نغز خواند
مور ندیدم چو تو کوته نظر	خنده کنان گفت: که ای بی خبر
وقت غم و توشه ای انبار نیست ³⁴	روز نشاط است، گه کار نیست

Bir bülbül, gülün cilvesinden sabırsızca bahar mevsiminde coşkuya kapıldı.

Çimenliğe gelip güzel bir gazel okudu, kanat çırparak dans etti.

Gülerek “Ey gafil, senin gibi dar görüşlü bir karınca görmedim,

Gün eğlenme günüdür, iş günü değil” dedi.

“Bülbül ve Karınca” başlıklı ve 63 beyitten oluşan bu mesnevi Ezop’un “Ağustos Böceği ile Karınca” fablını andıran bir münazara şeklinde yazılmıştır. Ancak bu şiirde ağustos böceğinin yerine bülbül karakteri yerleştirilmiş ve hikâyeye daha romantik bir anlatımla işlenmiştir. Bülbül bahar mevsiminde gülün cilvesinden sabırsız bir şekilde dallarda dolaşıp gazeller okuduğunu ve bitkin düştüğünü söyler. O sırada ağacın dibinde durmadan çalışan bir karıncayı görerek onun bunca çabasını küçümser. Karıncaya onun kadar dar görüşlü birini hiç görmediğini ifade eder günün eğlence günü olduğunu çalışmanın ve endişelenmenin zamanı olmadığını belirtir. Karınca ise bülbülün gaflet içinde olduğunu seher kuşunun nağmelerinin ve keklik kuşunun kakkahalarının sadece kısa süreli bir mutluluk sunduğunu onun da gününün bir gün sona ereceğini ve kışın soğuğuyla karşı karşıya kalacağını belirtir. Ona kendisi gibi bir yuva yapmasını ve bugünden itibaren emek vererek yarın için azık toplamasını önerir. Gülün yalnızca birkaç gün misafir olacağını sonrasında hazan rüzgârının onu alıp götüreceğini ifade eder. Bülbül ise kıştan ve soğuktan bahsedilmemesi gerektiğini sarhoşa tövbeyi hatırlatmanın bir anlamı olmadığını gülünün sonbahardan korkmadığını ve kendi barınağının toprak değil gül eteği olduğunu söyleyerek karıncaya karşı çıkar. Ancak zamanla gül bahçesi sararıp çiçekler solmaya başlayınca bülbülün neşesi kaybolur ve kışın soğukunda aç kalır. Bu durumda karıncaya el uzatmak zorunda kaldığını ve ondan merhamet beklediğini dile getirir. Karıncaya kendisini hatırlatarak yardım ister. Karınca ise bülbülün geçmişteki eğlenceli ve umursamaz tavırlarını

34 İ’tisâmî, *Dîvân-i Pervîn-i İ’tisâmî*, 229-231.

hatırladığını şimdi bu hâlde olmasının nedenini sorguladığını söyler. Bülbül rüzgârın sevdiğini alıp götürdüğünü aç ve evsiz kaldığını ifade ederek karıncadan merhamet diler. Karınca evinin bir eğlence yeri olmadığını ve deposundaki yemlerin kış azığı olduğunu belirterek bülbüle yardım edemeyeceğini dile getirir. Ona baharın gelmesini beklemesini belki bir çiçek dalının yeniden bitip ona yardım edebileceğini söyler.

Bu mesnevi hayatta anı yaşamak ile geleceği düşünerek çalışmak arasındaki farkı ortaya koyar. Bülbül duygularına kapılıp geleceği düşünmezken karınca tedbirli ve gerçekçi bir tavır sergiler. Şair bu hikâye aracılığıyla çalışkanlık, tedbir ve sorumluluk gibi değerlerin önemine dikkat çeker.

3.12. “Gol-i Sorh” [Kızıl Gül]

فروزنده خورشید رنگش ببرد
که بودش به دامان من خفت و خیز
ز گلشن یک بارگی پا کشید
همه دوستی‌ها شود دشمنی³⁵

گلی سرخ روزی ز گرما فسرد
همان بلبل آن دوستدار عزیز
چو محبوب خود را سیه روز دید
چو برتافت روی از تو، چرخ دنی

*Bir kızıl gül bir gün sıcağın bunaldı, yakıcı güneş rengini soldurdu.
Benim eteğimde yatıp kalkan sevgili bülbül bile,
Sevdiğini kara günde gördüğünde elini ayağını gül bahçesinden kesti.
Felek sana sırtını dönmüş bütün dostluklar düşmanlığa dönüşür.*

“Kızıl Gül” başlıklı ve 52 beyitten oluşan bu mesnevi bir gül ile bir bulut arasında geçen konuşma üzerine kurulmuş ve zımnî olarak bülbül imgesine değinilmiştir. Gül soğuktan dolayı solmak üzereyken başının üzerinden geçen küçük bir bulutu fark eder ve ona şikâyetle bulunur. Susuzluk yüzünden renginin solduğunu güzelliğini kaybettiğini dile getirir. Dünya onun kokusundan ve zarafetinden faydalanırken hayatının birdenbire sona erdiğini söyler. Sevdiği bülbülün bile zor zamanında onu terk ettiğini güzelliğini kaybettikten sonra çevresindekilerin onu yalnız bıraktığını belirtir. Feleğin sırtını dönmesiyle dostlukların düşmanlığa dönüştüğünü ifade eden gül buluttan birkaç damla yağmur yağdırarak kendisini canlandırmasını rica eder. Bulut ise ona sabretmesini öğütler. Çimenlikten geri döndüğünde üzerine inci gibi damlalar saçacağını böylece yeniden güzelleşip gençleşeceğini söyler. Bülbülün de bu değişimi fark edip tekrar onun eşliğine baş koyacağını ve eski ihtişamına kavuşarak ülkesinin padişahı olacağını belirtir. Ancak bulut bu sözleri verip uzaklaştığında güneşin etkisiyle gül daha da solmaya başlar ve susuzluk yüzünden yaşamını yitirir. Bulut geri döndüğünde gülün solduğunu ve artık can verip kurduğunu görür. Üzerine su serpse de hiçbir karşılık alamaz. Onun için yalnızca bir hayal ve pişmanlık kalmıştır. Şair bu hikâye aracılığıyla muhtaç durumda olan birine zamanında ve fırsat varken yardım edilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Yardım için geç kalındığında yapılan iyiliğin artık bir anlamının kalmayacağını anlatır.

35 İ'tisâmî, *Divân-i Pervîn-i İ'tisâmî*, 289-291.

3.13. “Gol ve Şebnem” [Gül ve Şebnem]

که کس را نیست چون من عمر کوتاه
نکرده جلوه، رنگم شد چو مهتاب
نه بلبل در وثاقم زد صلائی
بخندید و ببوسیدش بناگوش³⁶

گلی خندید در باغی سحرگاه
ز چهرم برد گرما، رونق و تاب
نه صحبت داشتیم با آشنایی
فروزان شبمنی، کرد این سخن گوش

Bir gül, bir bahçede sabahleyin “Kimsenin ömrü benim gibi kısa değil” diye güldü.

Yüzümden sıcaklık, canlılık ve parlaklık gitti, güzelliğimi sergilemeden, rengim ay gibi soldu.

Ne bir dost ile sohbet ettim, ne de bülbül odamda şakıdı.

Bunu duyan parlak çiy tanesi güldü ve onu kulağımdan öptü.

29 beyitten oluşan bu mesnevide de dolaylı olarak bülbül imgesine rastlanmaktadır. Gül ömrünün kısalığından gündüzleri açıp geceleri solduğundan ve sıcağın etkisiyle renginin mehtap gibi solgunlaştığından bahseder. Hiçbir dostunun sohbetinin uzun sürmediğini bülbülün odasına uğramadığını dile getirir ve güzelliğini yitirdikçe gözden düşmesinden yakınır. Bunu duyan çiy tanesi ise kendi ömrünün de kısa olduğunu bildiğini fakat kısa ömründe bile yaşattığı canlılık ve mutluluktan dolayı memnun olduğunu söyler. Hayatının bir nefes kadar kısa olmasına rağmen bunu bir kayıp değil kazanç olarak gördüğünü ifade eder.

3.14. “Şevk-i Beraberî” [Birliktelik Sevdası]

گشت بسی خسته و اندوهگین
رخت کشیدند سوی بوستان
خسته و فرسوده و رنجیده ام
شانه کش گیسوی سنبل شوم³⁷

عاقبت، آن مرغک عزلت گزین
گفت، بهار است و همه دوستان
من نه بهار و نه خزان دیده ام
همنفس قمری و بلبل شوم

Sonunda o yalnızlığı seçmiş kuşçağız, çok yorgun ve kederli hâle geldi.

“Mevsim bahar ve bütün dostlar bostana göçtüler;

Ben ne bahar gördüm, ne sonbahar, yorgun, bitkin ve kirginim,

Kumru ve bülbülle arkadaş olayım, sümbülün saçlarını tarayayım” dedi.

“Birliktelik Sevdası” başlığını taşıyan 26 beyitlik bu mesnevide üzerinde bir kuzgunun yuvası bulunan Hindistan’daki bir karaağacın hikayesi anlatılır. Güven, refah ve özgürlük içinde olan karaağaç dertsiz tasasız bir hayat yaşamaktadır. Üzerindeki kuşçağız ise bu bahar mevsiminde herkes çiçek bahçelerinde dolaşırken kendisinin hasret içinde bu köşede yalnız kaldığını kumru ve bülbül ile sohbet arkadaşı olmadığını dile getirerek durumundan şikayet eder. Bir gül bahçesine doğru uçup orada birkaç tavus kuşunun yere düşen tüyünü alır, kendisini süsler ve tavus kuşuyla arkadaşlık etmeye yeltenir. Tavus kuşu ise onu bu taklitçiliğinden dolayı aşağılar ve görünüşte süslenmiş de zatinin kuzgun olduğunu ona hatırlatır.

36 İ’tisâmî, *Dîvân-i Pervîn-i İ’tisâmî*, 291.

37 İ’tisâmî, *Dîvân-i Pervîn- i İ’tisâmî*, 296-297.

Sonuç

Pervîn-i İ'tisâmî'nin şiirleri klasik Fars edebiyatının sembolik zenginliğini çağdaş, felsefi ve ahlakî yaklaşımlarla birleştiren güçlü bir anlatı sunar. Şair özellikle bülbül imgesi aracılığıyla aşk, zaman, sabır, kayıp ve kader gibi kavramları çok katmanlı bir şekilde işler.

“Kusursuz Gül” adlı şiirde gülün güzelliğinin dikenlerle çevrili olması üzerinden kusursuzluğun sadece Tanrı'ya mahsus olduğu vurgulanır. Bu şiir insanın dünyada her güzelliğin ardında bir zahmet veya sınavla karşılaşacağını gösterir. Gülün cevabı geçicilik bilinci ve yaratılışın kusurlarıyla barışma çağrısıdır.

“Gerçek ve Mecaz” şiirinde güzellik ve aşk mecazları üzerinden gerçek aşkın gelip geçici olanla değil kalıcı ve hakiki olanla kurulması gerektiği işlenir. Gülün kefene dönüşen güzelliği maddi olana bağımlı aşkların sonunu simgeler. Şair burada mecaz ile hakikatin ayrımını sorgulayarak okuyucuyu yüzeysel tutkulara değil içsel derinliğe yönlendirir.

“Bugün ve Yarın” adlı şiirde gül ile bülbül arasında geçen sembolik diyalog aracılığıyla maddi güzelliğin peşinden gitmenin geçici ve yüzeysel olduğu vurgulanır. Gül bülbülün arzularına karşılık verirken ona daha derin bir bakış açısı önerir; yalnız bugünü değil yarını da gözetmesini ve görülene değil gizli olana yönelmesini salık verir. Böylece şair hikmetli bir bakış açısıyla kalıcı değerlere yönelmenin önemini ve hakikatin basiretle kavranabileceğini ortaya koyar.

“İki Dert ortağı” şiirinde kafesteki bülbül ile papağanın münazarası insanın başına gelen musibetler karşısında takındığı tavır konu eder. Bülbül kaderinden yakınırken papağan sabır ve teslimiyet telkin eder. Şiir özgürlük arzusuyla yazgıya boyun eğmek arasındaki ikilemi yansıtır ve sabrın ruhsal olgunlukla ilişkisini vurgular.

“Faydasız Ağlayış” adlı şiirde gül ile bahçıvan arasındaki diyalog üzerinden gözyaşı ve gülümsemenin anlamı sorgulanır. Gül yaşamın sonunun değişmeyeceğini bu yüzden ne korkuya ne de ümide yer olduğunu söylerken; bugünü yaşamının ve hayatı olduğu gibi kabul etmenin bilgelik olduğunu ifade eder. Şair bu şiirle dünyanın geçiciliği karşısında boş yere dökülen gözyaşlarının fayda etmeyeceğini ve insanın hayatın hakikatini kavrayarak sükunetle yaşaması gerektiğini vurgular.

“Yârin Yüzü Olmadan” şiirinde sevgilinin yokluğu gecenin sabaha kavuşamamasıyla anlatılır. Aşkın tedavi edilemeyen bir yara olduğu ve fırsat kaçtıktan sonra hiçbir çabanın fayda etmeyeceği dile getirilir. Bülbülün çaresizliği, umutsuzluğun ve tükenmişliğin mecazına dönüşürken bu durum alevlere atılan bir kelebeğin haliyle özdeşleştirilir.

“Alınyazısı” adlı şiirde Pervîn-i İ'tisâmî papağan ile baykuş arasında geçen münazara yoluyla toplumsal değer yargılarını, farklılıklara yönelik hoşgörüsüzlüğü ve kader anlayışını ele alır. Papağan gösterişli görünüşü ve konuşkanlığı sayesinde ilgi görmesini üstünlük olarak sunar; baykuş hiçbir zarar vermediği hâlde kendisine uğursuz damgası vurulduğundan yakınır. Baykuşun sözleri insanın görünüşü ya da sesiyle değil varlığının özünüyle değerli olduğunu ima eder. O geçici mutluluklara aldanmaz; kaderine rıza gösterir ve sessizliğinde bir

bilgelik taşır. Bu yönüyle şiir toplumun yüzeysel ölçütlerini sorgular ve bireyin içsel hakikatiyle barışık olmasının önemini vurgular.

“Arzulu Çocuk” şiirinde yavru kuşun annesine yönelttiği sorular ve dış dünyaya duyduğu özlem gençliğin özgürlük hayalleriyle deneyimsizlik arasındaki gerilimi temsil eder. Annenin verdiği cevaplar korunmanın, tecrübenin ve yuvanın anlamını gösterir. Bülbülün bir bakış uğruna neler kaybettiği örneği arzuların yol açabileceği tehlikeleri hatırlatır.

“Kar ve Bostan” şiirinde kar ve gül bahçesi arasında geçen münazara yüzeysel yargılar ile hakikatin derinliği arasındaki çatışmayı sergiler. Gül bahçesi karın yıkıcılığına odaklanırken; kar toprağın sırlarını sakladığını ve baharın asıl kaynağı olduğunu ifade eder. Şiir olumsuz görünenin ardındaki iyiliği ve derinlikli bakışın önemini öğretir.

“Gülün Mesajı” adlı şiirde gül ile akarsu arasında geçen sembolik bir diyalog aracılığıyla zamanın geri döndürülemezliği ve hayatın geçiciliğini işler. Gül sevdiğine bir mesaj iletmek isterken akarsu ona geçen anların geri gelmeyeceğini hatırlatır. Akarsu geleceğe ertelenen duyguların ve fırsatların yitirileceğini vurgulayarak gülü bugünü yaşamaya davet eder. Bu yönüyle şiir okuyucuya anı değerlendirme, beklememek ve hayatın akışına uyum sağlama çağrısı yapar.

“Bülbül ile Karınca” şiiri mecazî bir dille anı yaşamak ile geleceği planlamak arasındaki çatışmayı işler. Bülbül haz ve aşk ile ömrünü tüketirken karınca sabır ve çalışkanlıkla geleceğini inşa eder. Zamanla bülbül yoksullaştığında yardım istemeye yönelir fakat karınca geçmişin sorumsuzluğunu hatırlatır. Şiir emeğin ve ileri görüşlülüğün erdemini vurgular.

“Kızıl Gül” şiirinde şair zamanında yapılmayan yardımın bir fayda sağlamayacağını etkileyici bir hikâye üzerinden ortaya koyar. Gülün soluğu ve bulutun geç kalışı ihtiyaç anında gösterilmeyen desteğin geri dönülemez sonuçlar doğuracağını simgeler. Şiir insanlara yardımı ertelememeyi fırsatlar varken iyilikte bulunmayı ve geç gelen pişmanlığın boşuna olduğunu hatırlatarak evrensel bir ders verir.

“Gül ve Şebnem” şiirinde gülün ömrünün kısa oluşu ve yalnızlığı karşısında çiy tanesinin verdiği cevap hayatın süresinden çok içeriğinin ve yaşanma biçiminin önemli olduğunu ortaya koyar. Kısa ama anlamlı bir yaşam uzun ama boş bir hayata tercih edilir.

Son olarak “Birliktelik Sevdası” şiirinde kuşçağızın yalnızlığı ve taklit yoluyla aidiyet arayışı bireyin sosyal çevrede kendini kabul ettirme çabasını yansıtır. Tavus kuşunun eleştirisi ise gerçek kimlikten kaçışın sonuçlarını ve sahte görünüşlerin değer görmeyeceğini ortaya koyar. Şair burada bireyin kendi özünü kabul etmesinin önemine vurgu yapar ve dış görünüşle hakikatin ayırımına dikkat çeker.

Sonuç olarak, Pervîn-i İ’tisâmî şiirlerinde bülbül imgesini kullanarak insan hayatına dair önemli değerleri işler. Her şiirde sabır, sorumluluk, kader, içsel huzur ve doğayla uyum gibi kavramlara vurgu yapılır. Bülbül kimi zaman aşkı arayan kimi zaman da hayata karşı çaresiz kalan bir varlık olarak karşımıza çıkar. Şair bu imgeyle hem bireysel duyguları hem de toplumsal değerleri düşündürmeyi amaçlar. Böylece şiirleri sadece duygusal değil ahlakî ve düşünsel mesajlar da taşır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça/References

- Ajend, Yakûb. *Edebiyyât-i Novîn-i İrân*. Tahran: Emir Kebir, 1363hş.
- Aryenpûr, Yahya. *Ez Nimâ Tâ Rûzgâr-i Mâ*. Tahran: Zevvar, 1382hş.
- Aslanoğlu, Osman. "Pervîn-i İ'tisâmî Divanı'nın Tahlili". Doktora tezi, Atatürk Üniversitesi, 2014.
- Aristophanes. *The Wasps The Poet and The Women The Frogs*. Çev. David Barrett. Canada: Penguin Books, 1964.
- Dihhudâ, Ali Ekber. *Lugatnâme-yi Dihhudâ*. Tahran: Danişgâh-ı Tahran, 1377 hş.
- İ'tisâmî, Ebu'l Feth. *Mecmû'a-i Makâlât ve Kita'ât-ı Eş'âr ki be Münasebet-i Derguzeşt ve Evvelin Sal-i Vefât-ı Hânım-ı Pervîn-i İ'tisami*. Ferdin, 1381hş.
- İ'tisâmî, Pervîn. *Divân-i Pervîn-i İtisâmî*. Tahran: Katre, 1381hş.
- Kurnaz, Cemal. "Bülbül". *DİA*. VI: 485-486. İstanbul: TDV, 1992.
- Muhammedî, Hasan Alî. *Ez Bahâr Tâ Şehriyâr*. Tahran: 1372hş.
- Sabûr, Dâryûş. *Ber-Kerân-ı bî kerân: Nigâhi be Şi'r-i Muâsir-ı Farsi*. Tahran: Suhan, 1382hş.
- Safâ, Zebihullâh. *Genc-i Sohen*. Tahran: Dânişgâh-ı Tahran, 1340hş.
- Savi, Saime İnal. "Pervîn-i İ'tisâmî". *DİA*. XXXIV: 246-247. İstanbul: TDV, 2007.
- Yâhakkî, Muhammed Cafer. *Çun Sebû-yi Teşne (Edebiyyât-i Muâsir- i İrân)*. Tahran: Cami, 1375hş.
- Yıldırım, Nimet. "Pervîn-i İtisâmî ve Şiiri". *Doğu Esintileri* 11 (2019): 1-60.
- Zerrinkûb, Abdülhuseyn. *Defter-i Eyyâm*. Tahran: İlmi, 1374hş.